

AMBIVALENCIA

Pszichológiai Értelmező Szótár

(Szerkesztő: dr. Bartha Lajos
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981)

„Ambivalentia: két ellentétes érzelem (például szerelem és gyűlölet) együttes előfordulása.” Brencsán: Orvosi Szótár 1969.

„Ambivalencia: Két ellentétes érzelem (például szeretet és gyűlölet) együttes megnyilvánulása ugyanazon személy vagy tárgy iránt.” Bakos: Idegen Szavak Szótára 1976.

„Ambivalencia: ugyanazon tárgyra, jelenségre vagy személyre irányuló emocionális beállítódás, amelyben két ellentétes érzelem (például szeretet és gyűlölet) váltakozik”¹
Bartha: Pszichológiai Értelmező Szótár 1981.

A fentiek előrebocsátása után a félreértés veszélye nélkül leírhatom: a Pszichológiai Értelmező Szótár ambivalens érzelmeket váltott ki belőlem. Megjelenésének ténye lelkes örömmel töltött el. A felnövő pszichológusnemzedékek már nem fogják ismerni a szakszöveg böngészés keserveit — gondoltam. Kevesebb lesz az ősz hajsza a szerkesztők fején, az olvasók pedig többé nem fogják csikorgatni a fogukat a nyögvenyelős fordítások olvastán. A mérsékelt tiszteletdíjért szemüket rontó kezdő fordítók pedig nem kényszerülnek majdan pirulásra, amikor szövegeiket nyomtatásban látják viszont.

Meg kell hagyni, keservesen nehéz feladatra vállalkoztak a Pszichológiai Értelmező Szótár (a továbbiakban PÉSZ) készítői. Az Akadémiai Kiadó nagy gyakorlattal rendelkezik a szótárkiadásban — bizonyítják ezt a nemzetközi együttműködéssel készült olyan kitűnő kiadványai, mint például a hétnyelvű zenei szótár vagy a könyvtárosok szótára — ám tudományunk helyzete általában, és konkrétan hazánkban, egy sor olyan kérdést vet fel, amelyek túlmutatnak a szótárszerkesztés vagy a filológia területén.

Elmúltak már azok a „boldog” idők, amikor a pszichológia néhány izolált iskolából állott, amelyek összefüggő, pontosan definiált, a többiekétől elszigetelt fogalmakat használtak. Mai terminusaink jó része „fordított amőba”, amely környezetétől függően nem alakját, hanem tartalmát módosítja. Egész kutatóintézetek képtelenek egyetértésre jutni olyan átfogó terminusok egységes értelmezésében, mint például az attitűd². Az elmélet hiánya *terminológiai többértelműséggel* jár. A kutatók egy része úgy véli megoldani ezt a problémát, hogy az árnyalatnyi eltéréseket is saját terminológiai bevezetésével hangsúlyozza, ami pedig *terminológiai inflációt* von maga után. (Hasonló helyzet állt elő, mint néhány évtizedete a szociológiában — Merton közöl erről tanulságos elemzést³.)

Magyarországon ehhez járul a pszichológia szerves fejlődésének megszakadása, az évtizedes csend, a szakmai közélet és publikálás szűkossége. Ilyen körülmények között nem alakulhatott ki hagyományos szóhasználat, általánosan elfogadott magyar nyelvű terminológia. Amikor pedig megváltozott a helyzet, az első fecskék nemigen vállalták a nyelvújító szerepét, a fordításokban és hivatkozásokban inkább változatlanul átvet-

ték, legfőljebb idézőjelbe tették az idegen kifejezéseket. Mivel az első fordítók természetesen éppen azok voltak, akik legjobban ismerték a tudomány állását a világban, ezért talán fokozottabban tudatában voltak annak, hogy az elszórt magyarítások további konnotációkkal terhelnék — a meglevők mellett — a kifejezéseket, ezzel is fokozva a zűrzavart.

A szótárkészítő a definíciók megszövegezésekor tehát szükségképpen szemben találja magát a pszichológia ismeretelméleti, metodológiai gondjaival. Ezekhez csatlakozik a szóanyag belső arányainak, reprezentativitásának problémája.

Nincs olyan szótár, amelybe minden terminus belefér. A PÉSZ-be pedig különösen nem; terjedelme összesen mintegy kétezer item. Ennek a kétezer címszónak kellene képviselnie — mit is? A szakkifejezések tengeréből való merítéshez legelőbb a szótár célját kell tisztázni, amit az Előszóban a következőképpen fogalmaznak meg a szerzők: „a fordítások szabatosságának elősegítése, valamint a pszichológiai kutató- és gyakorlati alkalmazómunka során előforduló kifejezések közötti tájékozódás megkönnyítése”. A mű címzettjei pedig a kutatók, az alkalmazók és a „nem szakmai érdeklődők” (ez utóbbi fantomtól úgy látszik, nem tud szabadulni a pszichológiai könyvkiadás).

A feladat megoldására két út kínálkozik. Az egyik: a szakmai közvélemény által leginkább fontosnak tekintett irányzatok, kutatások, valamint a legelterjedtebb gyakorlati eljárások terminológiáját venni fel a szótárba. Ez az eljárás természetesen már az egyes szakterületeket gondozó munkatársak kiválogatásában is lehetővé teszi a szubjektivitást. Az eljárás objektivitásának, egyben sikerének feltétele a kialakult és nyilvános szakmai közvélemény létezése. A szóanyag reprezentativitását és a definíciók pontosságát az biztosíthatja, ha az egyes területek legfelkészültebb szakemberei végzik a válogatást és a szócikkek írását. Tömör és pontos definíciókat csak az tud írni, aki szélességében és mélységében is tisztában van területének összefüggéseivel.

A másik lehetséges eljárás, a modern szakkönyvtári hálózatban is alkalmazott, számítógéppel nyilvántartott, címszó- és hivatkozási gyakoriság alapján történő kiválasztás. Ez az eljárás objektív; hátránya lehet, hogy erősen kötődik egy adott időszakhoz, és kevésbé tükrözi a történeti tendenciákat.

A PÉSZ szerkesztője nem az első utat választotta. Merítési bázisnak az Akadémiai Kiadónál „az utóbbi években (hatvanas? hetvenes?) megjelent, a nemzetközi szakirodalomban mérvadó” pszichológiai munkákat, valamint „a pszichológia alapszókincsét tartalmazó hazai tankönyveket” választották, továbbá „figyelembe vették a külföldi szótárak tapasztalatait”. Ez az eljárás már önmagában is aránytalanságokhoz kell, hogy vezessen, hiszen tudományunk ugyan rohamos fejlődésnek indult idehaza is, mégsem mondhatjuk, hogy az Akadémiai Kiadónál megjelenő mégoly értékes művek statisztikailag reprezentálnák a pszichológia mai állását a világban. (Ez a probléma, mint látni fogjuk, a szótár többnyelvű részének szerkesztésében külön bonyodalmakhoz vezet.) Ha még azt is tekintetbe vesszük, hogy pszichológus hallgatók számára írt pszichológiai tankönyvek alig-alig jelennek meg Magyarországon, akkor világossá válik, hogy a PÉSZ eleve nem reprezentálhatja arányosan a pszichológia egyes ágazatait, irányzatait. (A nem pszichológus hallgatók részére íródott tankönyveket nem lehet forrásnak tekinteni, mivel ezek nem a tudomány fejlődésének belső logikája, hanem egy más tudomány vagy a pszichológiához képest külső gyakorlat szempontjai szerint szerkesztődnek, továbbá a tudományos gondolkodásban többnyire járatlan közönség szá-

mára. Éppen a nem-pszichológus hallgatóknak írt tankönyvek alapulvétele hozza magával a legsúlyosabb tartalmi problémákat, amelyekről még szót ejtünk.)

Az aránytalanságok miatt a szerzői gárda jó előre mentegetőzik az Előszóban. Az egyes ágazatok kiegyensúlyozatlan reprezentációjának okát abban látják, hogy „a pszichológia szóanyagát a mindennapi nyelvből és a határtudományok nyelvéből meríti”. Ez a problémaértelmezés figyelmen kívül hagyja a terminusok tartalmi oldalát. Ezért fordulhat elő, hogy jelentőségénél kisebb teret kap például Piaget-nak a logikából áttemelt terminológiája. Az ő esetében még némiképp indokolt lehet az interdiszciplinaritás problémájára hivatkozni, hiszen ő is a gondolkodás szabályszerűségeit vizsgálja, akár a logika. Ám arra nincs magyarázat, hogy miért szerepel töredékesen Kurt Lewinnek a fizikából áttemelt terminológiája, hiszen az ő fogalmainak viszonya a fizikához modellszerű, a „határtudomány” kérdése fel sem merülhet.

A másik állítást, miszerint „a pszichológia szóanyagát a mindennapi életből meríti”, maguk a szerzők cáfolják, amikor az idegen szavak „olykor indokolatlan” használatát vetik fel. Az „idegen” (görög, latin, angol) szavak a tudomány nemzetközi nyelvét alkotják, és fő funkciójuk éppen a mindennapi használat közben a fogalmakra rakódó konnotációk elkerülése.

De hagyjuk az Előszót, és lapozzunk bele a szótárba. Már az első ránézésre feltűnik egyes alapvető fogalmak (például szinapszis⁴, identitás, vonatkoztatási csoport, facilitáló-debilizáló szorongás stb.) hiánya, és az orvosi, klinikai kifejezések nagy száma. A szótár létének ténye iránti rokonszenv azonban arra késztetett, hogy ne vonjak le elhamarkodott következtetéseket, próbáljam meg objektíven szemügyre venni a problémát. Ezért egy gyors statisztikát állítottam össze, és íme, közreadom.

A PÉSZ 204 „hasznos” oldalon 1976 szócikket közöl. Ezekből mintát vettem, minden tizedik oldal szavait. Ily módon 21 oldalon 210 szócikk került a mintába; a teljes anyag 11 százaléka.

Úgy gondoltam, hogy a szerzők által felvetett probléma, miszerint „sok esetben nehéz volt eldönteni, hogy egy adott szó melyik tudományhoz tartozik”, oly módon lett volna kiküszöbölhető, ha a más hazai szótárakban azonos terjedelemben és tartalommal megjelent terminus technicusokat nem veszik fel a PÉSZ-ba. Összevettem tehát a mintába került szavakat két másik magyar szótárral, annak megállapítására, hogy a PÉSZ ezekhez képest mennyivel nyújt többet, vagy mást (különös tekintettel a klinikai szóanyag már említett bőségére).

A mintában szereplő 210 szócikk közül 33 (16%) az Orvosi Szótárban, 40 szócikk (19%) az Idegen Szavak Szótárában, közülük 16 szó mindkettőben hasonló terjedelemben és tartalommal szerepel (lásd például a jelen cikk címe után következő idézeteket). Ha a 27%-ot kivetítjük a PÉSZ egészére, akkor 533 itemet kapunk, ami viszont már meglehetősen nagy szám.

A szótár belső arányainak felmérésére összeszámoltam a mintába került orvosi, pszichiátriai és klinikai pszichológiai kifejezéseket. Ebbe a tárgykörbe tartozott 68 item, az összes 32%-a. Tekintettel a klinikai pszichológia elméleti és gyakorlati jelentőségére, ez talán nem is túlzott arány – azonban nem járt jól ez a szakma (sem). Bőséges készlet van például a szótárban szexuális perverziókból az „alagolagníával” kezdve, az „ipsatio”-n keresztül a „scopofiliá”-ig (ez utóbbi drámai csengésű szó a „kukkolós” bácsikat jelöli); 39 darabot számláltam össze ezekből. Ugyanakkor a szótár egészébe, név

szerint felvettek összesen — írd, és mondd — nyolc tesztet: Rorschach, TAT, Szondy, Binet–Simon, Bogen–kalitka, Bourdon-próba, Rosenzweig és CAVD. Kimaradtak viszont olyanok, mint a Leary, Lüscher, MMPI, HAWIK, MAWI, a Raven-, Bender-, Benton-próba, vagy a Világ-játék.

Az analitikus irányzatok és a pszichoanalízis, a foglalkoztatási- és a munkaterápia, a hipnózis és a hipnoanalízis, továbbá hét másik eljárás, külön címszóként szerepelnek. Teljességgel hiányoznak azonban az utóbbi 10–15 év fejleményei, a dinamikus, kognitív- és viselkedésterápia, a szenzitizáció-deszenzitizáció, az averzív és anaklitikus eljárások, a szociálpszichiátria ágazatai, a fokális pszichoterápia, a krízis-, házasság- és a családterápia, vagy éppen a rehabilitáció fogalmai. Különösen itt ütközik ki élesen, hogy magyar szövegeket választottak kiindulópontul, így ugyanis teljesen kimaradtak a szótárból és az angol szószeredéből is olyan fogalmak, mint a Growth Center, Community Mental Health, Human Potential vagy a T-group, amelyek nélkül elképzelhetetlenek az utóbbi évek angol-amerikai szakszövegei.

A csupán történeti érdekességű (de nem jelentőségű) kifejezések túlsúlya nem csak a klinikai anyagra jellemző. Már a Pszichológiai Alapfogalmak Kis Enciklopédiáját⁵ is kritika érte emiatt⁶. Sajnos a szerkesztő (kinek személye ugyanaz) nem vette tekintetbe a PÉSZ munkálatainál ezt a bírálatot. És itt érkeztünk el ahhoz a példához, amelyet sehogyan sem tudok megmagyarázni: hogyan hiányozhat 1981-ben egy pszichológiai értelmező szótárból a szociálpszichológia kulcsfogalma, az *interakció*?

A szimbolikus interakcionizmus nagy jelentőségű, szociálpszichológiai, kommunikációelméleti, klinikai kutatásokat indukáló irányzata helyett az interakcionizmus következő értelmezését olvashatjuk: (102. o.) „interakcionizmus a test és lélek viszonyára vonatkozó dualista elmélet, amely a kettő között kölcsönös okozati viszonyt tételez fel: a lélek testi folyamatokat a test lelki folyamatokat indíthat meg.” Ugyan, vajon mit kezd ezzel a definícióval a kutató, az alkalmazó, avagy a művelt laikus?

A pszichológia történeti jelentőségű (nem csak érdekességű) művelői és iskolái közül lássuk, hogyan jelenik meg Kurt Lewin dinamikus pszichológiai irányzata. A „dinamikus pszichológia” a 46. oldalon szerepel. A következőt tudjuk meg róla: „különösen az analitikus irányzatokra használt kifejezés: a motívumok és késztetések szerepét hangsúlyozza”. Ez eddig nem sok. Nézzük a „mezőelmélet” címszót (139. o.): „a pszichológiai adatokat a fizikai erőmezők analóg felhasználásával értelmezi. Azt állítja, hogy a) a szervezet és környezete egymásra ható totalitást alkot és csak önkényesen lehet elkülöníteni őket”. Ezzel szemben Lewin így ír: „Ahelyett, hogy egyik vagy másik elemet ragadnánk ki a szituációból — melynek jelentőségét a szituáció egészének figyelembevétele nélkül nem lehet megítélni —, a mezőelmélet általában előnyösebbnek tartja, hogy a szituációnak mint egésznek a jellemzéséből *induljunk ki* (kiemelés tőlem — K. I.). Az első megközelítés után mind konkrétabb és részletesebb elemzésnek vetjük alá a szituáció különböző aspektusait és részeit”⁷. Vagyis a szituáción mint egészen belül el lehet és el is kell részeket különíteni. A definíció így folytatódik: „b) a viselkedés igazi ösztönzője mindig a kölcsönösen egymásra ható részek totalitása és nem egy izolált inger”. Az eredetihez képest kissé pongyola a megfogalmazás: „A folyamatok dinamikáját mindig a konkrét egyénnek a konkrét szituációhoz való viszonyából kell levezetni, a belső erőket illetően pedig az egyént alkotó különféle funkcionális rendszerek kölcsönös viszonyaiból”⁸. Még mindig a definíció: „c) az objektumok nem függet-

len fizikai erők, hanem a szervezettől kapják tárgyi kvalitásukat". Ebből a megfogalmazásból az következik, hogy – az objektumok függő erők; – nincsen tárgyi kvalitásuk. Mivel a megfogalmazásból nem derül ki, hogy ez a bizonyos tárgyi kvalitás (?) az egyén számára való szubjektív jelentőségre vonatkozik, azt hihetnénk, hogy Lewin valami megátalkodott szubjektív idealista, aki tagadja a tárgyi világ önmagában való létezését.

Meglehet persze, hogy a definíciót illető kritika nem jogos, és a szerző egy másik elméletet határozott meg a fenti módon, ugyanis *Lewin* neve sem itt, sem a többi közölt mezőelméleti és csoportdinamikai fogalomnál nem szerepel (szemben például az alkattan szerzőivel). A csoportlégkörre vonatkozó klasszikus kísérletben szereplő három vezetési stílus éppúgy kimaradt, mint a Lewin-iskolához fűződő, nagy jelentőségű aktometriai eljárás. A „csoportdinamika”, „kvázi-szükséglet”, „Zeigarnik-effektus”, a „szándék” szerepelnek, de sajnos az utóbbi fogalom például elvérzik a vulgarizáló átfogalmazás során. Mérei az embernél nem közvetlenül kielégülő, létfontosságú szükségletek kielégítése feltételeinek megteremtésére irányuló belső késztetesként interpretálja⁹; a szótárban egyszerűen „a belső késztetésnek egy bizonyos formája: általában, amikor az elhatározás nem valamilyen közvetlenül elvégezhető cselekvésre irányul”. A fogalom lényege, a késztetés humanizálódása vész el.

Itt is megnyilvánul továbbá a magyarról „külföldre” fordítás lehetetlensége. A mezőelmélet egyik központi kategóriája, a „felszólító jelleg” ugyanis az angol szövegben nem a szótárban közölt *appeal*, hanem a kémiából kölcsönvett *valence* (vegyérték) szóval „fordul”. Ennek kiderítéséhez egyébként nem szükséges Donald Adams-nak, Lewin amerikai fordítójának beszámolóját olvasni, elég felütni Lewin magyarul megjelent válogatott tanulmányait a 20. oldalon, ahol Mérei bevezetőjében közli ezt.

A történeti aspektus túlsúlya jellemző a többi tárgykörre is. Az újabb keletű általános lélektani fogalmak egy része hiányzik, a szereplő terminusok többségénél pedig, a régebbi értelmezés szerepel. Így például a pszichikum energetikáját érintő témák pszichofiziológiai vonatkozásai, és az agy kutatásnak még csak nem is legújabb eredményei is szűkösek. Az éberség-alvás kontinuumból csak az *alvás* jelenik meg önálló címszóként. Az alvásszakaszokkal kapcsolatban csak a *REM*; az itt helyesen leírt *álom* külön címszó mivoltában teljesen eltérő megfogalmazással szerepel, utalás nélkül a *REM-re* („Oka az agykéreg sejtjeinek ingereltségi állapota a külső vagy belső környezet ingerei következtében”). „*Paradox alvás*” címszó nem szerepel.

Nagyon hiányzik a pszichofiziológia fogalmai közül például a féltekei dominancia, a rövid és hosszú távú emlékezet vagy a szinapszis. A „küszöb” pszichofizikai értelmezése helyes, de modern fogalma nem található meg. Ugyanez a helyzet a *diszkrimináció*val.

A *drive* az elmosódó magyar jelentésű „belső késztetés” alatt található, értelmezése kissé pontatlan; nem azonos ugyanis „a fiziológiai állapot megváltozása által létrejövő tendenciával”, hanem akkor lép fel, amikor „a szervezet hiány-állapotát *belső autotónom szabályozással* nem lehet megszüntetni”. Ugyanakkor talán nem az a legfontosabb jellemzője, hogy „bizonyos cél elérésére vonatkozó *legkülönbözőbb* (kiemelés tőlem), választ tesz lehetővé”, hanem az, hogy „olyan viselkedésre ösztönöz, amely a szükségletet csökkenti”¹⁰. Zavarbaejtő a *motiváció* meghatározása is¹¹.

A *fájdalom* értelmezésére nem vállalkoznak a szerzők. A *fájdalom érzékszerve* és a *fájdalomérzékelés* viszont rég túlhaladott szemléletet tükröz, amely szerint a jelenség

azonos specifikus fájdalomreceptorok működésével, azaz egy szenzoros folyamattal; holott „a fájdalmat olyan személyes élménynek kell tekintenünk, amely a kulturális háttér által meghatározott tanulástól, az adott szituáció jellegétől és olyan egyéb tényezőktől függ, melyek jellemzőek az egyes egyénekre”¹².

Az értelmező szótár korlátozott terjedelmével jobban kellett volna gazdálkodni. Az anatómiai, fiziológiai, orvostudományi kifejezések tömkelege az Orvosi Szótárban is megtalálható (aura, autizmus, autochton idea, automatizmus, eufória, eugenika, eunuch, larynx, meningitis, menstruáció, sztereoszkóp, hogy csak néhányat említsek). A mindennapi nyelvben kiterjedten használt, speciális pszichológiai jelentéssel nem rendelkező nem magyar kifejezések is megmaradhattak volna az Idegen Szavak Szótárában (például abszolút, absztrakció, cinizmus, common sense, diszharmónia, diszkrepancia, diszkrét, evolucionizmus, formula, fotofóbia, racionális, randomizálás, szubjektív stb.). A köznyelv pszichológiailag nem értelmezett foglmainak is a Magyar Nyelv Értelmező Szótárában volna a helye (például csodagyerek, elmélkedés, kedély, kéte-ly).

A kutatók és alkalmazók elsősorban a jelenkori szövegekkel dolgoznak. Történeti jelentőségű szövegeknek csak a pszichológiatörténettel foglalkozó szakember számára van jelentőségük, aki viszont nem szorul szótárra. Az érdeklődő kívülállót pedig kár elavult elméletekkel és fogalmakkal fárasztani.

A meghatározások jó részének avultsága (például „beszéd”) éppoly lehangoló, mint a korszerű témák hibás felfogása (epinozikus betegség-előny¹³, játékelmélet¹⁴), vagy a pongyola megfogalmazások (verifikáció¹⁵, verbálszuggesztió¹⁶, statisztikai szó-ródás¹⁷). Az olvasónak az a benyomása támad, hogy a szerzők görcsös igyekezettel kerülnek az értelmezések *szakszerű* megfogalmazását, tekintettel az esetleges nem szakmai érdeklődőkre. Természetesen ez is lehet szempont, de akkor logikusan és pontosan kell fogalmazni, és a rövidség ellensúlyozására minden esetben hivatkozni a témába vágó többi címszóra. Ez többnyire nem történik meg.

Tekintettel a magyar könyvkiadás szűk kapacitására, még sokáig megmarad az idegen nyelvű tájékozódás elsőbbsége, mindenekelőtt a kutatómunkában. Ennek elősegítésére a PÉSZ négy idegen nyelven is (angol, francia, orosz, német) közli a címszavakat. Ezt a feladatot többnyire korrekten oldja meg. Azonban a szótár azon szerkesztési elve, hogy magyar nyelvű szakszövegeken alapul, itt is hibaforrássá válik. A szövegkörnyezetet nem lehet mellőzni a fordításnál, és a szótárra hagyatkozás óhatatlanul stilisztikai hibákat okoz. Eredeti angol szövegben a *pedagogy* például szinte sohasem fordul elő, *nevelés*-értelemben az *education*, *oktatás* értelemben az *instruction* a megszokott. A *tanulást* az általános lélektanban gyakran nevezik *acquisition*nak (például tanulási görbe *acquisition curve*). A *reflex*nél elterjedtebb a *response*. A *consciousness tudatosság*ot, nem pedig *tudat*ot jelent, ez utóbbi (mindig határozott névelővel) *the conscious*, a tudattalan pedig *the unconscious*. A *hierarchy of habits* nem a képességek, hanem a szokások hierarchiája (fogas kérdés a *habit* és a *custom* magyar fordítása, hiszen mindkettőt a szokás szóval szokás fordítani, holott pszichológiai tartalmuk eltér¹⁸). A pozitív *megegerősítést* gyakran jelölik a *gratification* szóval (bár a *reward* sem hibás). Már említettem az attitűd értelmezésének nehézségeit. A PÉSZ-ben a beállítódás az attitűd szinonímjaként jelenik meg. Hogy ez nem egészen helyes, bizonyítja az is, hogy a beállítódásra külön szót használnak az angolban (*set*), a németben (*Einstel-*

lung), az oroszban (usztanovka). A figyelem általában attention, konkrétan listening. Végül megjegyzendő, hogy a *haptikus* oroszul nem *taktyilnij*.

Összefoglalva: a PÉSZ készítői sajnos nem érték el céljukat. Az értelmező szótár egyetlen réteg igényeit sem elégíti ki, és egy részében elavult vagy pontatlan információkat közöl. A kudarc egyik oka a célhoz vezető eljárások kiválasztásában, másik oka a naprakészség hiányában keresendő. A harmadik azonban rajtuk kívül, a pszichológia általános elméleti állapotában, valamint konkrét hazai helyzetében keresendő.

Ezen az állapoton csak tudatos nyelvveléssel lehet változtatni, amihez az élénk és folyamatos szakmai eszmecsere nyújthat alapot. Elméleti elemzések nélkül nem lehetünk úrrá a terminológiai zűrzavaron. A legnagyobb lehetőséggel és felelősséggel a könyv- és folyóiratszerkesztők rendelkeznek. Kíváncsú lenne a szakkönyveket tájékoztatóval és glosszáriummal rendszeresen ellátni, még ha ez többletmunkát is jelent. A folyóiratközleményeket is követhetné szöszedet, amint arra már van példa¹⁹. A fordítások végén közölni kellene az eredeti terminológiát a magyar megfelelővel. Néhány év alatt ily módon meg lehetne teremteni egy valódi pszichológiai értelmező szótár alapját.

Kiss Ida

MSZMP Politikai Főiskola
Szociológiai Tanszék

Jegyzetek

1. Megjegyzendő, hogy az ambivalencia nem lehet *beállítódás*, amennyiben az érzelmek *váltakozását* jelenti.
2. HALÁSZ, L., HUNYADI Gy., MARTON L. M. (szerk.), 1979, *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései* — Bevezetés. Az MTA Pszichológiai Intézete 1970-ben kétnapos intézeti tudományos konferenciát szentelt a tárgynak.
3. Lásd: Robert K. MERTON, 1980, Paradigmák: a szociológiai elmélet kodifikálása, In: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*, 136–142. o.
4. „Az idegműködésről szóló hosszú szócikkben a klasszikus pavlovi elmélet fogalmai kerülnek bemutatásra, de semmit sem olvashatunk pl. az EEG-ről vagy a serkentő és gátló szinapszisokról” — írja PLÉH Csaba (1979), a *Pszichológiai Alapfogalmak Kis Enciklopédiájáról*, *Magyar Pszichológiai Szemle*, 5, 537. o. A PÉSZ-ben már megjelenik az EEG, de a szinapszisok nem.
5. *Pszichológiai Fogalmak Kis Enciklopédiája*. Átdolgozott és bővített negyedik kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. Szerkesztő: BARTHA Lajos.
6. Lewin, i. mű 85. o.
7. Kurt LEWIN, 1972, Mezőelmélet és tanulás, In: *A mezőelmélet a társadalomtudományban*, Gondolat, Budapest, 181. o.
8. Lásd: Pléh. uo.
9. MÉREI Ferenc, 1972, Előszó — Lewin: *A mezőelmélet a társadalomtudományban* c. tanulmánykötetéhez, Gondolat, Budapest 14. o.

10. BARKÓCZI, I., PUTNOKY J., 1980, *Tanulás és motiváció*, Tankönyvkiadó, Bp. 191. o.
11. A következőképpen hangzik: *motiváció* minden lelki jelenség életünkben betöltött funkciója a cselekvés irányítása. Minden megismerési folyamat kiválthat, módosíthat, irányíthat és lezárhat cselekvést, de ezt a funkciót nem gyakorolja szükségszerűn minden esetben. Azokat a lelki jelenségeket (pl. érzelmek), amelyek bizonyos értelemben feltétlen cselekvésre késztetők, motivációnak nevezük.
12. Lásd: R. MELZACK, 1977, *A fájdalom rejtélye*, Gondolat, Budapest, 24. o.
13. *epinozikus (másodlagos) betegség-előny* a PÉSZ értelmezésében: „amikor a kielégülés egy, az eredeti betegséghez képest másodlagos, neurotikus betegségből nyerhető.” Nehéz eldönteni, hogy vajon csak a fogalmazás anyag, vagy csak-ugyan úgy véli a szerző, hogy a ~-t „élvező” egyénnek két betegsége van, egy szomatikus és egy neurotikus, és ha ez utóbbit is sikerült megkapnia, akkor kielégül. Ez esetben minek ide az elsődleges betegség? Valójában a beteg-szerepben levőnek környezete olyan viselkedéseket enged meg, illetve előnyöket nyújt, amelyek az egészségest nem illetik meg. A labilis, éretlen személyiség ezért a betegségbe „menekül”, így szerzi meg rövid úton a gondoskodást, figyelmet stb. Ez a *mechanizmus* maga neurotikus.
14. *játékelmélet* a szótár megfogalmazásában: „bizonyos társasjátékok, pl. a sakk szerkezetének felhasználása konfliktusos helyzetekben való cselekvés jobb megértése érdekében, amikor az ellenfelek maximális nyereségre és minimális veszteségre törnek”. (Először is zárójelben jegyzem meg, hogy a sakkot a játszma lehetséges változatainak roppant nagy száma miatt egyáltalán nem használják modellezésre; másodszor a nyereség maximalizálása nem az egyetlen kimenetel). A teljes nevén stratégiai játékelmélet lényege a fenti megfogalmazással szemben; „bizonyos tervek esetében a lehetséges stratégiák közül kiválasztani a legjobbat” (J. D. WILLIAMS, 1972, *Játékelmélet*, Műszaki Könyvkiadó, Bp., 25. o.).
15. *verifikáció* „empirikus adatok gyűjtése azzal a céllal, hogy valamely hipotézist ellenőrizzünk; az alkotó gondolkodás állapotainak egyike...” Igazán elegendő lett volna a „hipotézis igazolása” megfogalmazás. Megjegyzendő, hogy a gondolkodás nem állapot.
16. a *verbálszuggesztio* definíciója pontatlan, mivel a *hipnotikus* szuggesztiót írja le. A verbálszuggesztiónak nem feltétele a hipnotikus állapot.
17. a *statisztikai szóródás* nem egyszerűen az adatoknak a középértéktől való eltérése, hanem az eltérések *átlaga*.
18. WHITING és CHILD (1953) felfogásában a HABIT az egyén által elsajátított hosszabb ideig fennmaradó viselkedések, az individuális elemzés szintjén, amíg CUSTOM egy társadalom tipikus tagja által elsajátított, hosszabb ideig fennmaradó viselkedések, a kulturális elemzés szintjén. Idézi: BERGER, S. M., LAMBERT, W. W., 1968, Stimulus-Response Theory in Contemporary Social Psychology, In: LINDSEY, G., ARONSON, E. (eds.), *The Handbook of Social Psychology*, Addison-Wesley Reading, Mass. Vol. I., 112.
19. *Pszichológia*, 1981, 4. szám, 603.